Het gebied: Schildmeer en omgeving

Egbert Boekema

Inleiding

Het Schildmeer ligt in de gemeente Slochteren en is circa 300 hectare groot. Het is het op een na grootste meer in Groningen, na het Zuidlaardermeer. Ondanks de omvang staat op grote delen niet meer dan een meter water, net zoals bij het Zuidlaardermeer. Het is een natuurlijk meer dat niet is ontstaan door vervening, zoals bijvoorbeeld het diepere Paterswoldsemeer. In de zuidoosthoek liggen twee diepe gaten (tot een meter of acht) waar sportvissers graag snoekbaars vangen. Vermoedelijk stroomde het Schildmeer in een lang verleden af in noordelijke richting naar de voormalige Fivelstroom. Het lag in een hoogveengebied waarin verscheidene veenstroompjes uitkwamen. Door latere afzettingen bestaat de ondergrond uit zware klei, knikklei en humeuze klei. Ter Laan (1962) vermoedt dat de naam afgeleid is van schelf (oftewel riet) maar zeker is dit niet. Het Schildmeer stond bekend als zeer visrijk en was beroemd om zijn baars, snoek en paling. Tot 1962 kwamen er visotters voor (Glas 1985). Het meer biedt recreatie bij Steendam waar een jachthaven, een dagcamping en een strandbad zijn. De overige oevers van het Schildmeer hebben de bestemming natuurgebied en zijn tamelijk vrij van bebouwing. Het is ondanks zijn oppervlakte een van de minder bekende natuurgebieden in Groningen. Dit artikel wil daarom een impressie geven van de huidige natuurwaarden van het meer en omgeving.

Terrein en plantengroei

Het Schildmeer heeft de vorm van een winkelhaak (figuur 1). Aan de noordoostzijde versmalt het Schildmeer zich tot het kanaal De

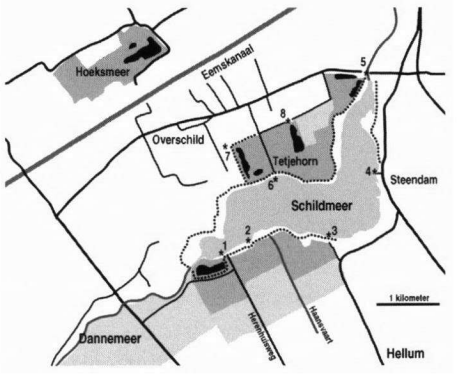

Figuur 1. Het Schildmeer en omgeving. Open water is lichtgrijs weergegeven met de ringdijk als stippellijn. In de zuidoosthoek bij Steendam liggen uitgebreide recreatievoorzieningen zoals een badstrand. In donkergrijs zijn de SBB-reservaten rond het Schildmeer aangegeven en tevens het Hoeksmeer (deels van Natuurmonumenten). Permanent open water in de reservaten is zwart ingekleurd. In lichtgrijs zijn geplande/mogelijke uitbreidingen aangegeven, zoals Dannemeer. Bij Tetjehorn stonden in 2004 nog tarwe en ander gewas. De nummers slaan op de beste uitzichtplekken.

Groeve, dat het Schildmeer via een schutsluis verbindt met het Eemskanaal. Ook aan de westzijde loopt het meer in een kanaal uit. Rond het hele meer ligt een kade waarover aan de zuidzijde een verhard fietspad ligt en aan de noordzijde een onverhard pad. Rond vrijwel het hele meer ligt ook een 2 tot 10 meter brede rietzoom, die plaatselijk breder is (tot 50 meter). In de jaren zeventig is aan de zuidzijde een ruilverkaveling uitgevoerd waardoor in 1982 een brede strook grasland SBB-reservaat kon worden. Dit reservaat be-

staat grotendeels uit weinig bemest grasland, met hier en daar tegen het meer aan ruigte en bosaanplant. In de zuidwesthoek is een ondiepe plas aangelegd die deels met een rietkraag is omzoomd en niet met het meer in verbinding staat. Enkele jaren geleden is ook aan de noordoostzijde een twee kilometer lange strook grond als SBB-reservaat ingericht op voormalig bouwland. Dit reservaat kreeg de naam Tetjehorn en heeft een oppervlak van 160 hectare. Het bestaat voornamelijk uit drassige graslanden en ondiepe plasjes. Plaatselijk is daar spontaan riet gaan groeien. De grond uit de plasjes werd deels gebruikt om sloten in het aangrenzende bouwland te dichten. De rest ligt nog als lange richels in het terrein.

De oudste biologische rapporten stammen uit de jaren zestig en zijn van Joop Smittenberg en andere leden van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Toen Smittenberg in 1969 de vegetatie inventariseerde kwamen nog nauwelijks bomen rond het Schildmeer voor (Smittenberg 1971). Ook nu is de horizon nog vrij open maar is er veel meer bos. Maar vooral in de oosthoek rond Steendam is nogal wat bos aangeplant, waardoor het gebied nu meer besloten is. Ook is er bos (essen vooral) aangeplant bij het reservaat in de zuidwestpunt. Rond 1970 maakten de rietlanden het Schildmeer waardevol. De beste delen lagen in de zuidwesthoek en in de noordpunt. Plaatselijk kwam veenmosrietland voor, een type riet met mossen en varens in de ondergroei. Hier werd onder andere een zeldzame mossensoort aangetroffen (*Sphagnum riparium*). De rietkraag is echter in de loop van de tijd langzaam maar gestaag ingekrompen. Het riet is tegenwoordig minder vitaal en hoog en de open plekken zijn verruigd met vooral liesgras. Volgens een inwoner van Overschild was ongeveer een halve eeuw geleden de rietzoom in de zuidwestpunt bij plek 1 op figuur 1 wel 50 tot 100 meter breder! Begin jaren zeventig was volgens eigen waarneming het meer vanaf het dijkje aan de zuidwestzijde nog nauwelijks zichtbaar (zie figuur 2) maar tegenwoordig kun je er op de meeste plekken doorheen kijken. Het zou kunnen dat in strenge winters met lage waterstand het riet deels door kapotvriezen is verdwenen. Maar anderzijds is dit ook een kwestie van afslag. Om erosie van de kade tegen te gaan is de laatste jaren op verschillende open plaatsen een stenen beschoeiing aangebracht. Om de beschoeiing aan te leggen werd de rietkraag niet ontzien en op diverse plekken hebben 'happen oeverland' de kade verhoogd.

Figuur 2. De schrijver boven de rietkraag van het Schildmeer aan de zuidzijde, september 1971.

Joop Smittenberg vond in 1969 een totaal van bijna 200 soorten planten. Als meest bijzondere kwamen voor: dotterbloem, veenpluis, zwanebloem, pijlkruid, krabbescheer, poelruit, moeraszoutgras en valeriaan. Duidelijk bleek toen al dat het Schildmeer een oase was in een verder sterk agrarische omgeving maar ook dat het botanisch minder belangrijk was dan de zeer waardevolle oeverlanden van het Zuidlaardermeer, waar door hem ongeveer het dubbele aantal soorten werd aangetroffen. Een deel van de meest bijzondere planten is mogelijk verdwenen (krabbescheer?). Anderzijds wordt de gele plomp, een opvallende plant die in het meer groeit, niet genoemd. Door de huidige grotere variatie aan nieuwe biotopen (zie onder) rond het meer (waterplasjes, bos, nieuw moeras) is het verlies aan botanische waarden in de oeverlanden deels gecompenseerd door natuurbouw.

Ecologische Hoofdstructuur

Het Schildmeer wordt (met uitzondering van de zuidoostzijde) omsloten door het Uitvoeringsplan Midden Groningen. Dit voorziet in het aanleggen van de Ecologische

Hoofdstructuur (EHS). Het aanleggen van de EHS betekent voor het Schildmeer en omgeving een versterking in de toekomst. Het is een plan met een lange uitvoeringstermijn en Midden Groningen is nog slechts ten dele gerealiseerd. De oplevering van de diverse deelgebieden aan Staatsbosbeheer gebeurt gefaseerd. De inrichting van het gebied heeft vertraging opgelopen vanwege de uit Den Haag opgelegde stop op aankoop van landbouwgronden voor inrichting van natuurterreinen. Het is daarom op dit moment lastig om aan te geven wanneer concreet de laatste fase gerealiseerd wordt. Mogelijk is dit pas in 2018. Over enkele jaren komt aan de westzijde op een kilometer of drie van het Schildmeer het Dannemeer klaar, een moerasgebied van enkele honderden hectares, aan te leggen op landbouwgrond. Een veelbelovende ontwikkeling. Volgens de plannen is het ook de bedoeling dat aan weerszijden van de Haansvaart (aan de zuidzijde van het meer, figuur 1) een gebied wordt gerealiseerd met open water en eilanden. Dat worden de 'Haansplassen', die goede mogelijkheden zullen bieden aan kanovaart. Maar vermoedelijk zal deze uitbreiding voor de watervogels niets extra's opleveren.

De gemeente Slochteren participeert in de realisatie van Midden Groningen en wil de functies recreatie, toerisme, wonen, natuur en landschap in directe combinatie met elkaar verder tot ontwikkeling te brengen. Dit houdt in dat een concentratie van voorzieningen en functies aan de zuidoostkant van het Schildmeer is voorzien om versnippering tegen te gaan, maar ook om te voorkomen dat er een te grote druk op andere, kwetsbaardere delen van het gebied ontstaat. Maar de gemeente Slochteren heeft ook andere prioriteiten dan natuurbescherming, want in een recente visienota wordt geconstateerd dat de ontwikkeling van het gebied Midden Groningen te eenzijdig gefocust is op natuur (Gemeente Slochteren 2003). Men wil graag in de zuidoosthoek meer recreatie ontwikkelen om de toeristische functie van het gebied te versterken, voor zover deze past in het concept van de EHS. Bij de extraatjes die de gemeente Slochteren wil realiseren moeten we denken aan een golfbaan, huisjesterreinen, een naturistenterrein en een camperplaats. Verder wordt mogelijk in de toekomst een zandafgraving bij Steendam (waar overigens weinig vogels pleisteren) als toeristenplek ingericht. Het (deels nog te realiseren) natuurgebied moet een trekker voor recreanten uit de omgeving worden en op langere termijn ook voor toeristen. Of dit extra toerisme en economische activiteit oplevert is de vraag, want momenteel stagneren toeristische ontwikkelingen rond Steendam.

Watervogeltellingen

Vanwege de grillige vorm is het onmogelijk om het Schildmeer van een enkele plek zelfs maar bij benadering te tellen. Voor een volledige telling moet vanaf acht plekken gekeken worden. De eerste plek is de zuidwesthoek aan het einde van de Herenhuisweg (figuur 1). Hier ligt een aanlegsteiger die het meer insteekt en vanwaar de uiterste westpunt goed te overzien is. De Herenhuisweg is overigens vernoemd naar het herenhuis 'Sans Souci' dat tot aan 1951 aan het Schildmeer stond maar waarvan niets is overgebleven. Vlak naast de Herenhuisweg kan ook een insteek gemaakt worden naar de waterplas van het SBB-reservaatje. Deze plas is alleen vanaf deze kant gemakkelijk te overzien. De hooggeplaatste vogelkijkhut die hier stond is echter in 2003 afgebroken na herhaaldelijke vernielingen. Om een dekkende telling te krijgen is het nodig het fietspad vanaf de Herenhuisweg een paar honderd meter naar het oosten op te lopen, richting een open plek in de rietzoom. De derde plek ligt aan het meer op een picknickweide en de vierde plek is een lange steiger in Steendam. De vijfde plek is bij de noordpunt. Vanaf de brug is een insteek te maken over de ringdijk langs het meer met uitzicht over de brede rietkraag op het meer en op de noordelijke plasjes van Tetjehorn. De laatste plekken liggen bij de westelijke helft van Tetjehorn. Hier loopt een pad door het gebied naar het meer (plek 6). Vanaf dit pad en de westelijke ringdijk rond Tetjehorn (plek 7) zijn dit deel van Tetjehorn en het meer uitstekend te overzien. De middelste plas van Tetjehorn is het beste te overzien vanaf een verhoging met zit-

bank lang het fietspad (plek 8). Groepen ganzen zijn prima vanaf de openbare wegen te tellen zonder speciale insteken.
Dit artikel is gebaseerd op circa 80 bezoeken, voornamelijk in de jaren 1999-2004 en op aanvullende gegevens van Jan Glas en Leon Luiten van Staatsbosbeheer uit deze periode.

Broedvogels

De oudste tellingen zijn van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Men telde op 8 mei 1966 en 23 april 1967 het totale meer per roeiboot (Smittenberg 1968). Maximaal werden bij deze eenmalige tellingen precies 200 zingende Rietzangers vastgesteld en verder 10 paar Zomertalingen, 13-14 paar Futen, 2 Snorren en 44 Rietgorzen. Voor veel andere soorten als Grote en Kleine Karekiet waren deze data te vroeg in het seizoen. Een zeer volledige broedvogelinventarisatie van het hele Schildmeer werd in 1994 uitgevoerd door Peter de Boer (de Boer 1994). Deeltellingen zijn er ook uit andere jaren. In 1994 werden 76 soorten broedvogels vastgesteld, waaronder negen Rode-Lijstsoorten. Van deze negen soorten (Roerdomp, Zomertaling, Tureluur, Rietzanger, Baardmannetje, Watersnip, Paapje, Snor en Grote Karekiet) broeden de eerste vijf nog steeds bij het Schildmeer maar de laatste vier niet meer (jaarlijks). Belangrijk was en is het Schildmeer vooral voor deze en andere typische riet- en moerasvogels die aan opgaand riet en andere moerasplanten zijn gebonden. In 1994 werden onder andere de volgende territoria vastgesteld: 71 Rietzangers, 29 Bosrietzangers, 16 Sprinkhaanzangers, 63 Rietgorzen, 7 Blauwborsten, 4 Baardmannetjes, 1 Snor en 1 Grote Karekiet. Door de afname van de rietkraag liggen deze aantallen in 2004 vermoedelijk een stuk lager. Wel zat in juni 2004 (voor iedereen goed zichtbaar vanaf het fietspad) in de afgetakelde rietkraag aan de zuidzijde een Krekelzanger te zingen. Een deel wordt gecompenseerd door moerasontwikkeling in Tetjehorn. In 2004 zaten hier minstens 15 Rietzangers en Kleine Karekieten, 5 Sprinkhaanzangers, 8 Blauwborsten en 1 Baardmannetje. Ook waren er twee territoria van de Roerdomp. Van de oostelijke 'hoempende' vogel kon bovendien worden vastgesteld dat hij was gepaard. Verder waren er in 2004 in Tetjehorn onder andere 2 paar Grauwe Gans en Kleine Plevier en 3 paar Dodaars. Op 1 juli 2004 werd een Kwartelkoning in het gebied gehoord. Met de steltlopers ging het in 2004 minder florissant, mogelijk mede door de droogte in april-half juni. Van het tiental aanwezige Kluten kwam (vrijwel?) geen jong groot en bij de tientallen zich verzamelende Scholeksters in juli zat geen enkele eerstejaarsvogel. Grutto's broeden niet in Tetjehorn en alleen Kievit en Tureluur brachten wat jongen groot. De hier rondstruinende vossen doen de weidevogelstand mogelijk ook geen goed. (Een artikel over de broedvogels van Tetjehorn van de hand van Leon Luiten is in voorbereiding.)
In de landbouwgebieden rond het Schildmeer broeden Kwartels, Gele Kwikstaarten en minstens 10 paar Veldleeuweriken. Aan de noordzijde zaten in de jaren zestig 5 tot 10 paren Steenuilen maar die zijn verdwenen. De Patrijs, een soort die in Groningen zeldzaam is geworden, komt hier nog in klein aantal voor. Het is haast onvoor-

Rietgors, 16 april 2004, Kollumerwaard, Friesland.
Foto: Reint Jacob Schut

stelbaar dat rond 1950 door drie jagers aan de zuidzijde van het meer nog ruim duizend Patrijzen konden worden geschoten in één seizoen (Glas 1985). Jan Glas zag in 1979 voor het laatst een grote groep van 150 vogels bij Siddeburen.

Trekvogels

Tabel 1 geeft een overzicht van maximale aantallen watervogels over de afgelopen vijf jaren, gebaseerd op enkele tientallen bezoeken verspreid over het jaar. Deze tellingen zijn verricht vanaf de eerder beschreven plekken, waarvandaan het meer goed te overzien is. Desondanks moeten deze aantallen niet als een absoluut maximum worden beschouwd. Het Schildmeer en omgeving vormen een uitgestrekt gebied en een deel van de vogels zit in de vegetatie verborgen, in onoverzichtelijke laagtes (Tetjehorn) en in inhammen in de rietkraag (vooral bij ruw weer). Hieronder volgen nadere bijzonderheden.

De belangrijkste groep watervogels is de ganzen, met Kolgans als talrijkste soort. Doorgaans zit iets meer dan de helft ten noorden van het meer en de rest ten zuiden en westen daarvan. Omdat aan de noordzijde enkele halfverharde wegen vanaf de doorgaande weg van en naar Overschild het land inlopen worden deze ganzen regelmatig door menselijke activiteit verstoord. De zuidzijde is in principe geschikter omdat hier nauwelijks bebouwing en beplanting is, maar hier worden ganzen regelmatig van de akkers verjaagd. Ook worden op sommige percelen soms tientallen plastic zakken op stokken geplaatst om ganzen weg te houden. In het voorjaar van 2004 werden aan de zuidzijde circa honderd 'grauwe ganzen' afgeschoten, waarvan ongeveer 50 op één dag. Soms zitten de Kolganzen aan de zuidzijde daarom alleen in het SBB-reservaat, en wel in het oostelijkste stukje. Vaak zitten er Brandganzen tussen de Kollen. Grauwe Ganzen pleisteren regelmatiger op de akkers aan de zuidzijde, soms met meer dan 1.000 exemplaren. De Toendrarietgans pleistert onregelmatig en zelden met meer dan enkele tientallen vogels. Deze soort is volgens Jan Glas de laatste tientallen jaren nooit massaal voorgekomen. Goede en vaste pleisterplaatsen liggen een stuk oostelijker en zuidelijker in de provincie Groningen. In feite vormt het ganzengebied van het Schildmeer één geheel met het Hoeksmeergebied (aan de noordzijde van het Eemskanaal). Ruwweg pleisteren op jaarbasis evenveel vogels bij het Hoeksmeer als bij het Schildmeer. Het gaat bovendien om dezelfde soorten in ongeveer dezelfde verhouding. Beide plekken zijn tevens slaapplaats en hebben uitwisseling. Door de instelling van een gedoogzone rond het Hoeksmeer en de noordzijde van het Schildmeer zijn de aantallen in beide gebieden samen de laatste jaren snel toegenomen en regelmatig gaat het nu om in totaal meer dan 10.000 vogels.
Knobbelzwanen komen met soms enkele tientallen exemplaren voor. Het Schildmeer is geen vaste pleisterplaats voor Kleine Zwanen hoewel ze soms op de trek wel neerstrijken. In de winter van 2003-2004 verbleef lange tijd een groep Wilde Zwanen aan de noordzijde op een akker.
Vanwege het grote oppervlak geeft het Schildmeer voldoende mogelijkheden aan pleisterende eenden. Regelmatig zitten er in totaal een paar duizend eenden op het meer. Wilde Eend, Smient en Kuifeend zijn de talrijkste soorten. Het Schildmeer is relatief vooral goed voor de Kuifeend, er zitten regelmatig 500 vogels en soms zelfs meer. Er wordt overwegend op het meer gefoerageerd. Het reservaatje in de zuidwesthoek en in mindere mate de plasjes van Tetjehorn dienen als rustplek en geven beschutting bij ruw weer. Soms zitten honderden eenden compact bij elkaar in de luwte in het reservaatje. Behalve het Schildmeer zijn er maar twee andere plaatsen in de provincie Groningen waar regelmatig evenveel of meer Kuifeenden pleisteren, namelijk het Lauwersmeer en het Paterswoldsemeer plus de aanliggende Hoornse Plas. Een tweede soort die relatief talrijk kan zijn is de Krakeend. Op het meer zelf zitten in de nazomer en herfst doorgaans kleine aantallen maar in het reservaatje in de zuidwesthoek en in de plasjes van Tetjehorn vaak vele tientallen. Ook het Nonnetje is relatief talrijk met maximaal 59 exemplaren in de

winter van 2003-2004. Dergelijke aantallen komen alleen in het Lauwersmeer voor en soms bij het Zuidlaardermeer. Vanwege de relatief beperkte hoeveelheid grasland rond het meer komen Smienten relatief wat minder voor dan rond het Zuidlaardermeer en Leekstermeer. Er zitten regelmatig tientallen Slobeenden in de plasjes rond het meer maar deze soort is op het Hoeksmeer beduidend talrijker.

In de plasjes en sloten van Tetjehorn zitten heel regelmatig Lepelaars. In de zomer van 2003 zaten er tot maximaal 70 exemplaren. Ook in het voorjaar van 2004 waren hier voor het binnenland opvallend veel Lepelaars (maximaal 15). Van dichtbij bekeken hadden de meeste van deze vogels geen lange sierveren aan de kop en waren het vermoedelijk dus jonge vogels. In ieder geval ligt het Schildmeer in de broedtijd voor Lepelaars te ver van de Waddeneilanden om dagelijks met voedsel heen en weer te pendelen. Lepelaars foerageren soms ook in het SBB-reservaat aan de zuidwestzijde, met een maximum van 25 in augustus 2003. De aantallen worden zowel aan de noord- als zuidzijde sterk bepaald door de waterstand. Tetjehorn is een goed gebied zolang het niet te sterk verdroogd. Droogte is juist wel weer goed voor het reservaatje in de zuidwesthoek. Hier zitten doorgaans geen Lepelaars, vanwege het iets te diepe water, maar in de droge zomer van 2003 daalde de waterstand in augustus aanzienlijk en verschenen ze hier plotseling.
Aalscholvers vissen soms met tientallen tegelijk in het meer. Favoriete plekken om de veren te drogen zijn een paar kale bomen midden in het plasje van het reservaatje in de zuidwesthoek. Ook zitten er zeer regelmatig vogels op de oevers aan de noordzijde of in Tetjehorn. In tegenstelling tot bij het Hondshalstermeer, dat tien kilometer oostelijker gelegen is, slapen Aalscholvers niet bij het Schildmeer, Vermoedelijk pleisteren Aalscholvers 's nachts in de hoge bomen van de broedkolonie bij Veldzicht aan het Eemskanaal, circa tien kilometer ten westen van het meer.

In de winter van 2003-2004 verbleef er maandenlang een Grote Zilverreiger en op 29 april 2004 werden er in Tetjehorn twee gezien. Op 31 mei en 1 juni 2004 zat hier een Kleine Zilverreiger.

Met name het westelijke deel van Tetjehorn is ook goed voor steltlopers. Maximaal werden in 2004 in heel Tetjehorn de volgende soorten waargenomen: Scholekster (58), Kievit (42), Bontbekplevier (29), Kleine Plevier (4), Kemphaan (68), Zwarte Ruiter (4), Oeverloper (17), Witgatje (2), Bosruiter (12), Groenpootruiter (15), Tureluur (16), Grutto (6), Watersnip (10), Wulp (5), Regenwulp (34), Temmincks Strandloper (15), Kleine Strandloper (4), Krombekstrandloper (2), Bonte Strandloper (1), Kluut (13) en Steltkluut (2). In andere jaren zijn in de herfst enkele Bokjes gezien.

Het Schildmeer trekt uit een wijde omgeving slapende meeuwen aan. De slaaptrek is niet systematisch geteld maar uit terloopse bezoeken in de avondschemer blijkt dat er regelmatig vele duizenden Kokmeeuwen en Stormmeeuwen slapen. Verder pleisteren er

Kleine Plevier, 13 april 2003, Beilen, Drenthe. *Foto: Eelke Schoppers.*

regelmatig tientallen Kleine Mantelmeeuwen in de graslanden om het meer maar zijn Zilvermeeuwen opvallend schaars (Tabel 1). Er broeden geen Visdieven rond het meer.

Toerisme en verstoring

Ernstige verstoring van waterwild door boten op het meer is in de winter tamelijk gering. Het meer is groot genoeg om (tijdelijk) een ander plekje op te zoeken. Storend is menselijke aanwezigheid vooral in de aanliggende terreinen omdat de elementen waar vogels gebruik van maken aan de kleine kant zijn. De plas van het reservaat in de zuidwesthoek is nogal langgerekt maar net even te smal. Als deze plas 50-100 breder zou zijn geweest, zoals het Hoeksmeer, was de schade te overzien geweest. Wandelaars over de kade aan de zuidzijde geven dan ook een geweldige verstoring en vaak vliegt een groot deel van de eenden en Lepelaars de plas uit. Bij het Hoeksmeer kunnen ze meestal in een andere hoek gaan zitten maar hier kunnen ze geen kant uit. Er valt wel iets aan te doen, namelijk het fietspad en kade aan de zuidzijde 100-200 meter verplaatsen. Dat zou een geweldige verbetering zijn maar dat kost geld. Goedkoper is het idee van Jan Glas om de kade niet of minder frequent te maaien. Dan lopen er in ieder geval in de nazomer geen mensen meer overheen. Van de drie groepjes plassen in Tetjehorn is de meest westelijke groep erg verstoringsgevoelig (hoewel vogels hier steeds snel weer terugkomen). Hier valt niets (meer) aan te doen want wandelaars kunnen vrij de ringdijk rond het westelijke deel vanTetjehorn benutten. Bovendien is het ook toegestaan om door Tetjehorn naar de meerdijk lopen. Dit geeft in de winter sterke verstoring als hier grote groepen Smienten en ganzen foerageren. De middelste plas is langgerekt en ligt minstens 50 meter van het fietspad af. Niet voor niets is dit de favoriete stek van de meeste eenden en Lepelaars in Tetjehorn. De oostelijke plasjes liggen beschut en zijn eveneens ongevoelig voor verstoring. Toerisme op de zuiddijk, waarover het fietspad loopt, heeft weinig effect want de ganzen blijken tot vlak tegen het pad aan te foerageren. Vermoedelijk zijn ze gewend aan de vele fietsers.

Discussie en conclusies

Het Schildmeer is van belang voor enkele zeldzame soorten broedvogels, zoals Roerdomp en andere Rode-Lijstsoorten, en is een belangrijke pleisterplaats voor eenden, steltlopers en Lepelaars. Een belangrijk criterium voor de status van een waterwildgebied is of het voldoet aan de zogenaamde 1%-normen (tegenwoordig drempels genoemd (zie van Roomen e.a. 2003). In zogenaamde Vogelrichtlijn-gebieden komen van soorten die aan de norm voldoen regelmatig meer exemplaren voor dan de drempelwaarde. Er zijn in Groningen, afgezien van het kustgebied, twee Vogelrichtlijn-gebieden, namelijk het Zuidlaardermeer en het Leekstermeer. Hoe staat het met het Schildmeer, dat niet op de lijst staat? Voor Kolgans wordt de 1%-norm van 10.000 niet gehaald en voor Grauwe Gans (4.000) evenmin. Ook een aantal andere soorten komt in de buurt van de norm, zoals Brandgans (3.600) en Stormmeeuw (17.000). Op één keer na is er nooit specifiek op slaaptrek geteld en die ene keer werden er 7.000 Stormmeeuwen vanaf één punt geteld. Een apart verhaal is in hoeverre we de omgeving wel of niet mogen (of moeten) meetellen. Ik denk het eerste, want in feite vormt het Schildmeer één geheel met het iets noordelijker gelegen Hoeksmeergebied. De foerageergebieden van ganzen en eenden sluiten op elkaar aan en er treedt ook veel uitwisseling van ganzen op (drinken, slapen). Samen halen beide gebieden de norm voor Kolgans wel en mogelijk ook voor Grauwe Gans. Vermoedelijk haalt Slobeend de norm (400) in sommige jaren ook. Helaas kan dit nog niet door simultane tellingen worden aangetoond maar de maxima van het Hoeksmeer en van Schildmeer afzonderlijk (370 en 62) op verschillende dagen wijzen wel in die richting. Er moet bij worden gezegd dat om het Schildmeer op een lijst te krijgen de normen over een periode van 5 jaren moeten worden gehaald. Gezien de gestage toename van de ganzenaantallen rond het Schildmeer moet dat er in de komende jaren in gaan zitten.

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat het Schildmeer met omgeving een zeer

waardevol vogelgebied is, dat ongeveer even goed is als het Zuidlaardermeer of Leekstermeer met omgeving. Een andere belangrijke conclusie is dat het voor bepaalde eenden, zoals Krak- en Slobeend, en ook voor Lepelaar een geweldige verbetering zou zijn als de plas in de zuidwesthoek wordt uitgebreid door verplaatsing van de kade en het schelpenfietspad. Dat zou pas echte natuurbouw zijn! Ten slotte kunnen we stellen dat de waarde van het Schildmeer tot nu toe is onderschat. Een van de redenen is ongetwijfeld dat er door de realisatie van de natuurbouw meer vogelbiotoop is bijgekomen. Als laatste aanbeveling moet er bij verdere ontwikkeling van het Schildmeer in het kader van de ecologische hoofdstructuur naar worden gestreefd dat bepaalde soorten aan de 1%-drempelwaarden gaan voldoen, aangezien een aanwijzing tot Vogelrichtlijn-gebied betere bescherming oplevert.

Literatuur

P. de Boer (1994) *Broedvogels van het Schildmeer in 1994*. Vereniging Avifauna Groningen.

Gemeente Slochteren (2003) *Visienota Schildmeer / Steendam Slochteren*. (zie *www.slochteren.nl* rubriek 'algemeen' en 'projecten').

J. Glas (1985) in E. Barels e.a. *Hellum, een parel in de Woldstreek*. Actief, Scheemda.

K. ter Laan (1962) *Geschiedenis van Slochteren*. Oppenheim, Groningen.

J.C. Smittenberg (1968) *Excursierapport NJN district Groningen/Drente* (intern verslag).

J.C. Smittenberg (1971) *Botanisch rapport over de oeverlanden van het Schildmeer*. Laboratorium voor Plantenecologie, Rijksuniversiteit Groningen.

M. van Roomen, E. van Winden, K. Koffijberg, R. Kleefstra, G. Ottens, B. Voslamber & SOVON - Ganzen- en zwanenwerkgroep (2003) *Watervogels in Nederland in 2001/2002*. SOVON, Beek-Ubbergen.

Rietzanger, 10 mei 2003, Lauwersmeer. *Foto: Eelke Schoppers.*

Tabel 1. Maximale aantallen watervogels bij het Schildmeer 1999-2004.

	jan.	febr.	mrt.	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.	dec.
Fuut	6	12	21	23	6	8	7	6	2	14	8	5
Aalscholver	59	22	20	7	9	9	13	24	19	39	20	12
Lepelaar			3	15	11	7	70	25	16			
Blauwe Reiger	7	4	2	2	5	4	3	1	1	4	4	6
Kleine Zwaan			43							6		
Wilde Zwaan	45	30	22									3
Knobbelzwaan	43	41	33	38	18	13	4	8	8	13	10	23
Rietgans	1	750		6						62	100	10
Kolgans	3000	4700	5650	1670	4					1300	5370	6120
Grauwe Gans	269	396	560	391	48	10	48	94	440	1670	700	466
Brandgans	620	133	84	1084	4	3				94	380	1000
Nijlgans	29	21		22	22	4	17			3	2	
Bergeend		3		20	27	4				2	9	
Smient	1750	2400	1025	130	48	2	15	18	30	170	1180	2450
Krakeend	6	10	7	45	36	41	17	98	118	104	82	9
Wintertaling	29	250	5	110	66	7	28	60	92	13	205	40
Wilde Eend	1162	780	118	34	120	138	131	211	390	225	1220	1190
Pijlstaart	11	11	65	15	5			7	4	19	4	8
Slobeend	1	2	2	62	9	4	48	15	19	10	29	2
Tafeleend	13	14	19	7	1	1	1			5	22	6
Toppereend			3									11
Kuifeend	256	510	600	507	196	64	95	10	25	173	330	340
Brilduiker	4	3	1	2	1					32	3	4
Nonnetje	59	33	25								9	13
Grote Zaagbek	9	6	5							2	5	9
Meerkoet	188	187	93	92	58	60	199	340	420	367	263	234
Kievit		2000	200	60	54	132	38			120	750	
Goudplevier		300		7						1	35	
Groenpootruiter				12	15	3						
Kokmeeuw	9	4		380	31	10	40	14		4700	500	
Stormmeeuw	450	2400	400	500	130	4	5	200	275	7000	2000	800
Zilvermeeuw	1	2		1						1		1
Kleine Mantel				84	48	1	73					